

הארות והערות

תוואי מסילת-הברזל דמשק-חיפה דרך דרום הגולן

חיים בן-דוד

במפת תכנון מסילת-הברזל מחיפה לדמשק¹ (ראה איור) אין תוואי המסילה עולה דרך נהר הירמוך אל החורן, כפי שבוצע בסופו-של-דבר. במקום זאת עולה תוואי המסילה דרך דרום-הגולן ועובר דרך פיק, אל-על וחיספין.

אין זו טעות בשרטוט המפה; זהו התוואי שהוצע בגלגול הראשון של תוכנית סלילת המסילה לדמשק, והוא היה אמור לעבור דרך דרום-הגולן.²

בשנת 1880 פרסם לורנס אוליפנט את תוכנית 'ארץ הגלעד', ובה כלולה הצעה למסילת-ברזל מחיפה לטבריה, לעמק-החולה, ודרך מרכז הגולן לדמשק.³ במאי 1883 יצא אוליפנט לסיור בצפון הארץ, שהוקדש, בין היתר, להכרת תוואי המסילה. בשלב זה דובר על תוואי חדש, שיעבור דרך עמק-יזרעאל לבית-שאן ולעמק-הירדן, ומשם דרך דרום-הגולן אל החורן.⁴ העלייה לגולן תוכננה דרך נחל-סמך, הגדול והרחב שבנחלי דרום-הגולן. וכך כתב אוליפנט אודות סיור שערך בנחל-סמך בחורף שנת 1885: 'בואדי זה שירדתי, עתידה עבור מסילת הברזל מחיפה לדמשק ושמחתי לראות כי הואדי משמש תואי נוח לעלייתו של קו המסילה... וגם בעתיד תשמע על מסלולה עתיק היומין של דרך זו צפירת הקטרים'.⁵ המהנדס הגרמני גוטליב שומכר החל במדידת התוואי, ואגב כך ערך את מחקריו החשובים בגולן. בספרו על הגולן כתב שומכר בערך 'ואדי-סמך': 'בקעה בעלת ערך שלא יסולא בפז לתכנון מסילת-הברזל או דרך כרכרות'.⁶ תוכנית תוואי הרכבת דרך

1 ד' קושניר, 'מסילת הברזל חיפה-דמשק: השלב הבריטי', קתדרה, 55 (ניסן תש"ן), עמ' 92.

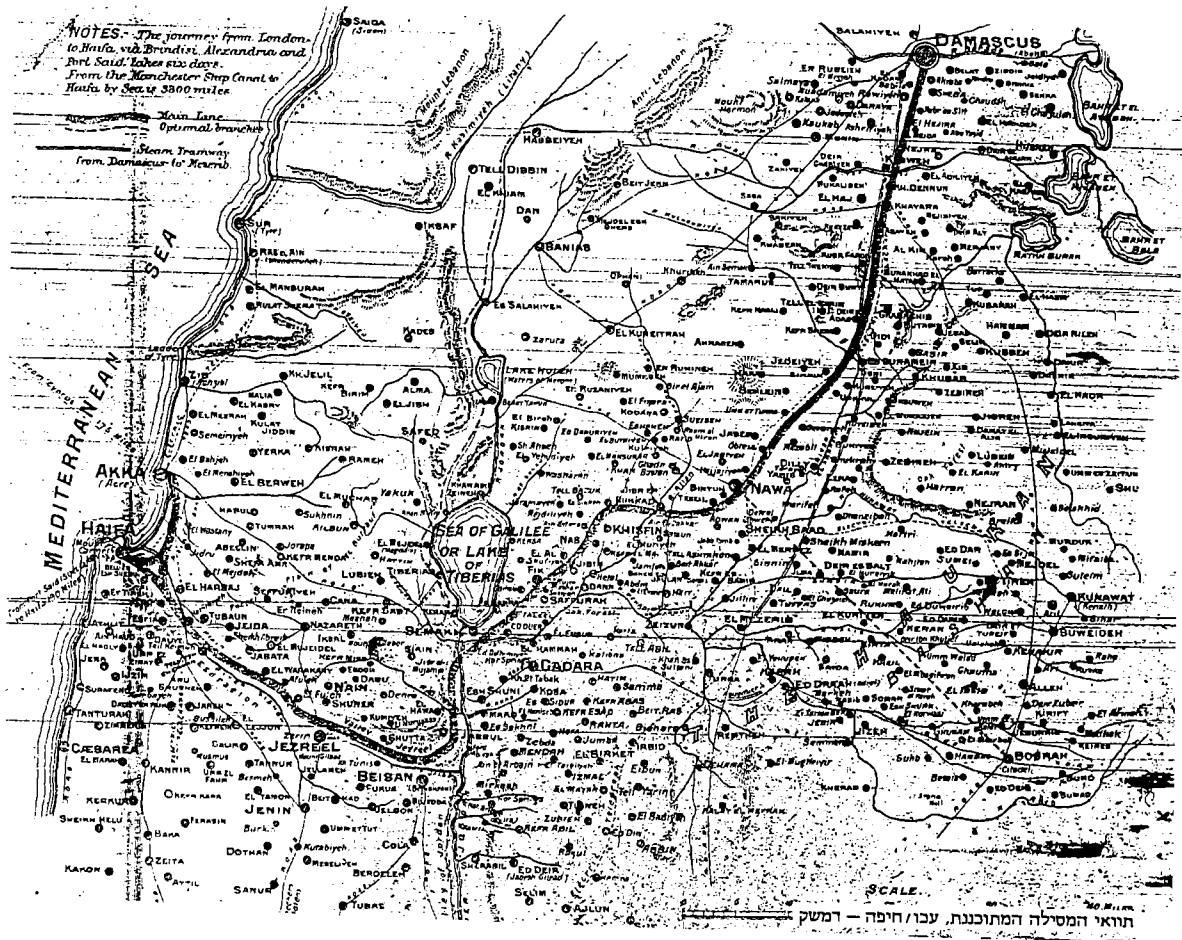
2 ח' בן-דוד, 'הנה באה הרכבת — תוכנית למסילת ברזל בדרום הגולן', ארץ הגולן, 130 (תשמ"ח), עמ' 18-19.

3 L. Oliphant, *The Land of Gilead*, London 1880, p. 505. על פועלו של אוליפנט בנושא המסילה לדמשק ראה: צ' אילן, הכמיהה להתישבות יהודית בעבר הירדן, ירושלים תשמ"ה, עמ' 46-51; מפת רשת מסילות-ברזל לפי תוכניתו של אוליפנט, שם, עמ' 33.

4 ל' אוליפנט, חיפה: כתבות מארץ ישראל, 1885-1882, ירושלים תשל"ו, עמ' 38-40.

5 שם, עמ' 174.

6 G. Schumacher, *The Jaulan*, London, 1888, p. 267

דרום-הגולן הגיעה לרמת תכנון מתקדמת עד כדי פירוט התחנות לאורך המסילה. במאמר שפורסם בבטאון החברה הגרמנית לחקר ארץ-ישראל בשנת 1894 מופיע פירוט התחנות במסילה המתוכננת מחיפה לדמשק.⁷ אחרי התחנה בצמח נזכרות התחנות הבאות: ed-Dschkum - ביר א-שקום, El-al - אל-על, Chisfin - חיספין. שמעו של התוואי המתוכנן הגיע גם לאזוניהם של מתיישבי המושבה בני-יהודה (ביר א-שקום). שהוקמה בדרום-הגולן בשנת 1890. בתזכיר ששלח משה פליקסזון, מראשי המתיישבים בבני-יהודה, אל חובבי-ציון באנגליה, בדצמבר 1895, כתב, בין היתר: 'מסילת הברזל אשר יעשו מחיפה ועכו לדמשק דרך גולן, גלעד, בשן תעבור גם דרך הכפר אש-גום (בני יהודה), ויכול להיות על יד השתדלות אצל אדוני המסילה שיעשו בכפר בית תחנות'.⁸

M. Hartman, 'Das Bahnnetz Mittelsyriens', ZDPV, 17 (1894), pp. 55-57 7
א' אורן, חיבת ציון בבריטניה 1878-1898, חל-אביב תשל"ד, עמ' 174. 8

3) Linie von 'Akkā nach esch-Schām.

1) 'Akkā	14) Chisfin
2) Haifā	15) 'Ain Dakār
3) Beled esch-Schōch	16) Tsil
4) El-Hārīṭje	17) Schēch Sa'd
5) Tell esch-Schammām	18) Nawā
6) Station für Nazareth	19) Dschāsīm
7) El-'Affūle und el-Fūle	20) Inchil
8) Schattā	21) Eṣ-Ṣanamēn
9) Bēsān	22) Rabārīb
10) Dschisr el-Mudschāmi'	23) El-Haddsch
11) Station für Tiberias	24) El-Kiswo
12) Ed-Dschkūm	25) Damaskus
13) El-'Al	

באותה שנה פורסם קול קורא של אנשי בני־יהודה בעיתון 'האכר': 'ונחלטנו היא בטבור הארץ על הגבול שבין ארץ הקודש המערבית והמזרחית, במקום אשר התקוה משחקת לפנינו כי בעוד שנתיים תעבור שמה מסילת הברזל ואולי עוד גם בית תחנות תעמוד על אדמתינו'. תקוותיהם של אנשי בני־יהודה נכזבו, ובסופו־של־דבר נבנתה המסילה בשנת 1905 בתוואי נהר־הירמוך, על־ידי מהנדס הרכבות הגרמני מייסנר פאשא.¹⁰

9 האכר ב (תרנ"ה), עמ' 20.
 10 פ' פיק, 'מייסנר פחה: חלוץ הרכבות בארץ־ישראל ובשכנותיה', קתדרה, 10 (טבת תשל"ט), עמ' 110-111.